

Fakty, wątpliwości, żądania – w języku i w tekście

Materiał składa się z sekcji: "Intencje komunikacyjne a typy zdań", "Intencje komunikacyjne w odmianie czasownika. Kategoria trybu", "Jak jeszcze wyrażamy intencje komunikacyjne?".

Materiał zawiera 1 ilustrację, 10 ćwiczeń, w tym 7 interaktywnych.

Fakty, wątpliwości, żądania – w języku i w tekście

Znaki

Źródło: Horla Varlan, fotografia barwna, licencja: CC BY 2.0.

Kiedy przygotowujemy się do napisania jakiegoś tekstu, przyświecają nam określone intencje lub emocje, np. 'chcę cię poinformować', 'chcę cię przekonać', 'chcę, żebyś to wiedział', 'mam wątpliwości', 'hura!', 'oj!', 'ach!', 'hop!' itp. Raz są to stanowcze wypowiedzi, przekonania lub mocne stwierdzenia, innym zaś razem – wątpliwości oraz silne emocje. Te różne sensory zdradza czasami melodia wygłoszonej wypowiedzi (mówiąc inaczej **intonacja**), jak również interpunkcja w komunikatach zapisanych.

Zdarza się też, że jedno wypowiedzenie, które składa się z kilku zaledwie słów (np. 'Nie' + 'możesz' + 'przyjść'), może być przez słuchacza lub czytelnika odebrane jako komunikat o podwójnym znaczeniu. Wystarczy zmienić intonację zdania lub zakończyć tekst pisany trzema różnymi znakami interpunkcyjnymi: kropką (.), pytajnikiem (?) lub wykrzyknikiem (!). Jak mogą wówczas być odczytane intencje nadawcy? Możemy odnaleźć co najmniej trzy różniące się przekazy: informację ('Nie możesz przyjść.'), wątpliwość ('Nie możesz przyjść?'), stanowczy zakaz ('Nie możesz przyjść!').

Interpunkcja i intonacja pomagają nam w różnorodny sposób przekazywać nasze intencje komunikacyjne. Możemy posługiwać się zdaniami wyrażonymi z różną siłą lub formami gramatycznymi, za którymi kryją się informacja, przypuszczenie (wątpliwość) czy nawet rozkaz.

Polecenie 1

1. Wyraź różne intencje komunikacyjne za pomocą podobnie zbudowanych zdań. Zastanów się, co powoduje, że słuchacze lub czytelnicy mogą odebrać twój tekst w różny sposób.

- Marek jutro wraca z Warszawy.
- Gosia wygrała konkurs telewizyjny *Młodzi śpiewają*.

2. Wysłuchaj dowolnej dyskusji radiowej i wynotuj fragmenty, w których rozmówcy:

- wyrażają zdziwienie lub przypuszczenie,
- w sposób przekonujący wyrażają swoje sądy,
- bronią swoich argumentów,
- próbują przekonać rozmówcę do zmiany sądów.

3. Przeanalizuj teksty kilku reklam prasowych (internetowych) o tematyce społecznej, a następnie zastanów się i odpowiedz, jak nadawca takich komunikatów chce przekonać odbiorcę.

Intencje komunikacyjne a typy zdań

Wiemy już, że różne postawy i uczucia możemy zaznaczać w tekście za pomocą znaków interpunkcyjnych. Jeśli zamieszczamy informacje, zdania kończymy **kropką**. Gdy z kolei mamy jakieś wątpliwości lub chcemy się czegoś dowiedzieć, posługujemy się zdaniami zakończonymi **pytajnikiem**. A jeśli zależy nam na tym, aby przekaz był pełen emocji lub aby odbiorca silniej na niego zareagował, wybieramy **wykrzyknik**. Te wypowiedzenia mają nie tylko różne zabarwienie emocjonalne, ale przede wszystkim zdradzają różne postawy i intencje nadawców. Trzy typy zdań (**oznajmujące**, **pytające** lub **rozkazujące**) zdradzają różne nastawienie autora tekstu do spraw, które opisuje, a poniekąd jego postawę wobec odbiorcy. Można by je w skrócie ująć tak:

Postawy, intencje nadawcy		
<ul style="list-style-type: none">• informuje• przedstawia coś• stwierdza• sądzi, że...	<ul style="list-style-type: none">• pyta o coś• wyraża wątpliwość• przypuszcza• zastanawia się itp.	<ul style="list-style-type: none">• żąda rozkazuje coś• wyraża silne emocje• ostrzega• grozi itp.

Typy zdań

Oznajmujące	Pytające	Rozkazujące
Przykład	Przykład	Przykład
Ala dostała szóstkę z klasówki.	Co zjadłbyś na obiad?	Nie lekceważ mnie!

Ćwiczenie 1

Określ typ zdania.

Oznajmujące

Zrobiłbym to, gdybym miał więcej czasu.

Pytające

Czy potrafiliby to Państwo lepiej opisać?

Posprzątaj pokój!

Od rana do wieczora będziemy sprzątaali.

Rozkazujące

Przestań rozmawiać!

Jutro od wschodu po zachód wystąpią opady śniegu.

Czy Janek wróci wieczorem?

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Intencje komunikacyjne w odmianie czasownika. Kategoria trybu

Ton wypowiedzi możemy zmieniać nie tylko za pomocą znaków interpunkcyjnych lub intonacji. Charakter naszych tekstów się zmienia, jeśli pojawiają się różne formy trybu w czasownikach.

Właśnie po to odmieniamy czasowniki przez tryby, aby – po pierwsze – mówić o faktach, podawać sprawdzone informacje i sądy ('widziałem', 'szedłem', 'nauczyłam się'); są to formy **trybu oznajmującego**. Po drugie – często chcemy kogoś ostrzec przed czymś lub coś mu rozkazać, a nawet wyrazić sprzeciw ('uważaj', 'zróbcie', 'nie przeszkadzaj'); posługujemy się wówczas formami **trybu rozkazującego**. A jeśli wyrażamy jakieś wątpliwości, przypuszczamy, że coś mogłoby się wydarzyć, lub marzymy o czymś ('zauważyłabym', 'byłoby załło', 'wygrałbym') – używamy trybu **przypuszczającego**.

Najważniejsze wiadomości o trybach przedstawia poniższy schemat:

Tryb czasownika

Oznajmujący	Rozkazujący	Przypuszczający
Przykład	Przykład	Przykład
czytam czytałem będę czytał	czytaj czytajmy czytajcie	czytałbym czytałbyś czytalibyście

Co przekazuje? Co wyraża?

Oznajmujący	Rozkazujący	Przypuszczający
informacje fakty stwierdzenia	rozkazy żądania przestrogi	wątpliwości przypuszczenia hipotezy

Jakie ma najważniejsze cechy gramatyczne?

Oznajmujący	Rozkazujący	Przypuszczający
Odmienia się przez czasy.	Nie odmienia się przez czasy, bo przecież nie wiemy, co się wydarzy po słowach nadawcy.	Nie odmienia się przez czasy, bo przecież nie mówi o zaistniałych zdarzeniach, tylko o tych, które mogłyby zaistnieć. Rozpoznamy go zawsze po cząstce „by” – zapisywanej łącznie (czytałbym) lub oddzielnie (by czytała, czytano by).

Ćwiczenie 2

Przyporządkuj przykłady do intencji, w których nadawca: przekazuje informacje, wyraża przekonania i sądy, doradza komuś, przestrzega kogoś przed czymś, żąda czegoś od kogoś, wyraża swoje przypuszczenia (hipotezy), mówi o rzeczach, które mogłyby się zdarzyć.

RADY, PRZESTROGI, ŻĄDANIA

Gdyby była ładniejsza pogoda, na pewno pojechalibyśmy na biwak.

INFORMACJE, SĄDY, PRZEKONANIA

Pewnie wybralibyśmy się do kina, ale zabrakło czasu.

To jest bardzo dobra wiadomość!

Ziemia kręci się wokół Słońca.

PRZYPUSZCZENIA, HIPOTEZY

Na jutrzejszą wyprawę zabierz, proszę, termos.

Tylko nie zgub pieniędzy.

Podaj mi, proszę, tę książkę.

Pamiętajcie, by wrócić do domu przed ósmą!

Ćwiczenie 3

Przekształć formy podanego we wzorach zdań trybu czasownika i uzupełnij luki.

Wzór: W zeszłym tygodniu Janek **przeczytał** książkę. (tryb oznajmiający)

Janek książkę, gdyby miał czas. (tryb przypuszczający)

Janku, książkę do jutra. (tryb rozkazujący)

Wzór: Słuchajcie, **pojedźmy** jutro w góry. (tryb rozkazujący)

Gdybyśmy mieli czas, to w góry. (tryb przypuszczający)

Jutro chętnie w góry. (tryb oznajmiający)

Wzór: Mamy trochę czasu, więc **pojźmy** na ten film. (tryb rozkazujący)

Gdybyśmy mieli więcej czasu, na ten film. (tryb przypuszczający)

Mamy trochę czasu, więc na ten film. (tryb oznajmiający)

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Przeczytaj podane poniżej czasowniki i rozpoznaj ich tryb. Przyporządkuj wyrazy do właściwych grup.

TRYB OZNAJMUJĄCY

zawołajcie

byliby przyjechali

przyjechali

zawołajmy

sprawdzimy

sprawdzicie

byście zawołały

zawołają

sprawdzą

zawołałabyś

by sprawdzili

sprawdźmy

przyjadą

przyjedźcie

przyjechałeś

przegraliby

przegracie

sprawdziłaby

przegrają

przegrasz

byłbyś przegrał

przegrajcie

przyjedź

TRYB PRZYPUSZCZAJĄCY

TRYB ROZKAZUJĄCY

ĆWICZENIE: Ćwiczenie-rozpoznaj tryb czasownika

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Określ, jaką intencję wyrażają podane przysłowia: stwierdzenie, rozkaz czy przypuszczenie.

Prawda w oczy kole.

O świętej Katarzynie pomyśl o pierzynie.

Od przybytku głowa nie boli.

Gdyby kózka nie skakała, toby nóżki nie złamała.

Powiedziałeś A, powiedz B.

Gdyby babcia miała wąsy, toby była dziadkiem.

Kiedy na świętą Łucję mróz, to smaruj wóz.

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij znaczenie przysłów z poprzedniego ćwiczenia i ułóż z nimi zdania.

Jak jeszcze wyrażamy intencje komunikacyjne?

Informacje o faktach, przypuszczeniach czy stanowczych postawach kierowanych wobec kogoś (rozkaz – ostrzeżenie – groźba) odczytujemy również ze znaczeń wyrazów, które znajdziemy w wypowiedzi. Można powiedzieć, że obudowują one najważniejszą myśl i czasem zmieniają styl całego komunikatu. Służą do tego przykładowo wybrane przysłówki i przymiotniki: 'orientacyjnie', 'naturalnie', 'niezbity', 'niezaprzeczalny', 'realny', 'istotny'.

Przykłady: Naturalnie, że możesz pogłaskać mojego psa. Dane te należy traktować orientacyjnie, gdyż ulegają ciągłym wahaniom. Wykonał test i wykrył istotny problem.

Intencje komunikacyjne można również wyrazić, dodając do zdań wykrzykniki lub partykuły.

Wykrzykniki

WYKRZYKNIKI – to części mowy, za pomocą których wyrażamy emocje ('wykrzykujemy do kogoś' emocje). Często zapisywane są z wykrzyknikiem na końcu zdania i stąd wywodzi się ich nazwa: 'hejże!', 'ojej!'.

Zdanie bez wykrzyknika	Zdanie z dodatkowymi emocjami – wyrażonymi za pomocą wykrzyknika
Proszę uważać.	Halo! Proszę uważać! ('emocjonalne ostrzeżenie przed czymś')
Wygrałam ten konkurs.	Ojej! Wygrałam ten konkurs! ('pozytywne uczucia i zaskoczenie')
Jak tu pięknie.	Ach, jak tu pięknie! ('pozytywne uczucia i zachwyt')
Przegraliśmy ten mecz.	Oj, przegraliśmy ten mecz! ('negatywne uczucia, rozczarowanie')

Partykuły

PARTYKUŁY – to części mowy, za pomocą których w zdaniach zaprzeczamy ('nie'), wzmacniamy treści ('-że', 'z pewnością', 'na pewno') lub je osłabiamy ('rzekomo', 'ponoć'), a nawet wyrażamy życzenia ('bodaj', 'niech', 'niechże').

Zdanie bez partykuły	Zdanie z dodatkowymi postawami – wyrażonymi za pomocą partykuł
Jutro przyjdziemy.	Jutro nie przyjdziemy. ('zaprzeczenie') Przecież jutro przyjdziemy. ('potwierdzenie') Raczej jutro przyjdziemy. ('osłabienie treści')

Ważne!

To, czy mówimy o faktach, przypuszczeniach bądź mocnych słowach kierowanych do kogoś, można odczytać również z różnych metaforycznych powiedzeń, frazeologizmów lub wyrażzeń. Dużo ich przecież w codziennych rozmowach! Na przykład nasze zdecydowanie jest komunikowane za pomocą takich zwrotów, jak: 'na mur beton', 'na sto procent', 'na serio'. Wątpliwa treść opisywana jest w towarzystwie powiedzeń: 'na dwoje babka wróżyła', 'wróżyć z fusów', 'ujdzie od biedy' ('obleci'). Czasami możemy komunikować niepewność lub nawet życzenie co do tego, że coś się po naszych słowach czy działaniach stanie: 'a nuż', 'jak to się mówi'.

Ćwiczenie 7

W poszczególnych grupach umieść synonimy (wyrazy bliskoznaczne), które komunikują podobne intencje lub postawy autora.

NA PEWNO

rzeczywiście

prawdopodobnie

bezsparnie

przynajmniej

żeby

oczywiście

bezsprzecznie

choćby

oby

istotnie

przypuszczalnie

niewątpliwie

naprawdę

realnie

CHYBA

FAKTYCZNIE

BODAJ

Ćwiczenie 8

Spróbuj rozpoznać postawy zapisane w znaczeniach słów i odpowiednio je podzielić.

Wyrazy, które pojawiają się w tekstach, kiedy wyrażamy silne przekonania

Wyrazy, które się pojawiają w tekstach, kiedy wyrażamy wątpliwości (przypuszczenia)

podobno

doprawdy

ewentualny

zapewne

może

widocznie

orientacyjnie

mniej więcej

niechby

hipotetyczny

z grubsza

z reguły

czyżby

prawdopodobny

rzekomo

możliwy

niepewny

istotnie

przypuszczalny

zawsze

zazwyczaj

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Zredaguj:

- ostrzeżenie przed niebezpiecznymi sytuacjami

albo

- ulotkę reklamową zachęcającą do czytania nowych powieści w wolnym czasie.

Polecenie 3

Po wykonaniu poprzedniego polecenia odpowiedz na postawione poniżej pytania.

- Jakie formy trybu czasownika przeważają w twoich tekstach?
- Jakie części mowy (przysłówki, przymiotniki, partykuły, wykrzykniki) wyrażają w nich intencje wypowiedzi?